

Ireneusz Adamczak

Problemy pracy i bezrobocia w świele katolickiej nauki społecznej

Problemy Profesjologii nr 1, 77-95

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ireneusz Adamczak

PROBLEMY PRACY I BEZROBOCIA W ŚWIECIE KATOLICKIEJ NAUKI SPOŁECZNEJ

Streszczenie

W artykule podjęta została próba przedstawienia problemów ludzkiej pracy oraz jej braku, czyli bezrobocia. Katolicka nauka społeczna w sposób szczególny zwracała uwagę na sprawy społeczne, która głównie w oparciu o zasadę personalizmu dostrzegała znaczenie człowieka w procesie pracy. Szczególną rolę w proces rozwoju tej nauki położył Papież Jan Paweł II, który szczególnie w *Encyklice Laborem Exercens* (o pracy ludzkiej) dokonał analizy dylematów pracy, rynku pracy i bezrobocia. Praca bowiem stanowi o całokształcie życia nie tylko konkretnego człowieka, ale i całych społeczeństw, jest bowiem „kluczem do kwestii społecznej”.

WORK AND UNEMPLOYMENT PROBLEMS IN THE LIGHT OF CATHOLIC SOCIAL SCIENCE

Summary

In the article the problem of human's work and its deficiency that is unemployment has been depicted. The Catholic Social Science draws one attention to social matters in particular, it is mainly based on the personalism principle that notices human's role in the work process.

The specific role in the development of the science was played by Pope John Paul II, who in one of his works, *Laborem Exercens Encyclical* (about human's work) analyzed dilemmas connected with work, its market and unemployment. It is the work that reflects not only the life's entirety of the particular human being but the societies as it is "the key to social issue".

Wprowadzenie

Jedną z najważniejszych dziedzin życia nie tylko człowieka, ale i społeczeństw stanowi praca. Można więc wskazać na kilka podstawowych współzależnych funkcji, dla których praca jest: 1) środkiem uzyskiwania dochodów; 2) środkiem zaspokajania aspiracji osobistych, zawodowych czy społecznych; 3) czynnikiem tworzenia produktu społecznego; 4) środkiem popytu; 5) zwiększeniem dochodów publicznych. Spełnia zatem funkcje dochodowe, ekonomiczne czy społeczne.

Z uwagi na społeczny kontekst wartości pracy dla samego człowieka, w swoich rozważaniach dokonuję analizy tego zagadnienia w świetle katolickiej nauki społecznej, w szczególności podkreślając zarówno znaczenie, jak i dorobek, który wniósł niekwestionowany autorytet naszych czasów – Papież Polak Jan Paweł II.

1. Katolicka nauka społeczna jako dyscyplina naukowa

Rozważając zagadnienie rynku pracy nie sposób zwrócić uwagi na znaczenie i dorobek nauczania Kościoła katolickiego w sprawach społecznych. Kościół katolicki w sposób szczególny uwrażliwiony jest na kwestie społeczne, w tym także na zagadnienie pracy oraz konsekwencje jej braku tj. związanych z tym problemów bezrobocia.

Katolicka nauka społeczna (KNS) jest stosunkowo młodą dyscypliną naukową, która swą nazwę zawdzięcza Papieżowi Piusowi XI. Użył on terminu „*disciplina socialis catholica*” w Encyklice *Quadragesimo anno*¹ (QA 20). W literaturze przedmiotu często używa się nazwy „społeczne nauczanie Kościoła” (ang. – *Social Teaching of the Church*; fr. – *enseignement sociale d’Eglise*; niem. – *Christliche Soziallehre*). W swej treści katolicka nauka społeczna obejmuje nauczanie społeczne kościoła w oparciu o dokumenty kościelne (encykliki, adhortacje, listy pasterskie, konstytucje, orędzia, katechezy, dekrety, deklaracje, przesłania itp.), a także nauczanie Ojców i Doktorów Kościoła oraz teologów.

Katolicka nauka społeczna jest nauką refleksyjną teoretyczną, która z jednej strony ustala „zasady moralne życia społecznego i gospodarczego, z drugiej zaś strony wskazuje na możliwość praktycznego zastosowania ich w określonych warunkach czasu i miejsca”². Jest więc nauką stawiającą pytania o powinności i wartości moralne, ujmowane w różnych wymiarach (lokalnym, regionalnym czy międzynarodowym). Rozpatrując kwestie społeczne, zawsze ma na celu ochronę i obronę godności człowieka z jego nienaruszalnymi prawami, a więc człowieka jako podstawowej wartości społecznej³. To właśnie wartości moralne stanowią o doniosłości „wielkości” tej nauki.

Katolicka nauka społeczna funkcjonuje w oparciu o następujące zasady społeczne⁴: personalizmu, dobra wspólnego, solidarności, subsydiarności (nazywaną także zasadą pomocniczości). Podaje także katalog wartości podstawowych, tj. prawdy, sprawiedliwości, wolności i miłości. Zasady te są drogowskazami rozstrzygnięć kwestii społecznych, rozumianych jako kryteria prawidłowego funkcjonowania danej społeczności.

Stawiana na pierwszym miejscu podstawowa zasada życia społecznego – zasada personalizmu – w swej istocie obejmuje: prymat osoby, godności ludzkiej i prawa człowieka. Prawa człowieka stanowią moralny charakter podejmowanych działań i odpowiedzialności osobistej za te działania. Natomiast centralną kategorią katolickiej nauki społecznej jest praca i jej godność. Personalistyczne ujęcie pracy obejmuje prymat osoby nad rzeczą, etyki przed

¹ Pius XI, *Encyklika o odnowieniu ustroju społecznego i o udoskonaleniu go według normy prawa ewangelii w 40 rocznicę encykliki Rerum Novarum*, ogłoszona dnia 15 maja 1931 r. tekst: <http://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Quadragesimo%20anno.htm>.

² C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 2003, s. 155.

³ T. Borutka, *Katolicka nauka społeczna*, [w:] *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, Radom 2003, s. 310-315.

⁴ J. Mazur, *Katolicka nauka społeczna*, [w:] *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, Radom 2003, s. 227-231.

Na temat zagadnienia zasad nauki społecznej Kościoła pisze także m.in. J. Auleytner: *Polityka społeczna, czyli ujarzmienie chaosu socjalnego*, Warszawa 2002, s. 204-207, który oprócz w/w zasad dodaje zasadę uczestnictwa i zasadę proporcjonalnego rozwoju.

techniką, pracy nad kapitałem. Natomiast dobro wspólne według Jana Pawła II wiąże się z działaniem człowieka, z jego samodoskonaleniem. Nie istnieje ono bez człowieka. Dobro wspólne, podkreślał Papież (jeszcze jako Karol Wojtyła) jest nie tylko celem działania człowieka, lecz jest przede wszystkim tym, „co warunkuje i niejako wyzwała uczestnictwo osób w ich działaniach”⁵.

Oprócz zagadnień społecznych, katolicka nauka społeczna dokonuje rozstrzygnięć w dziedzinie gospodarczej, politycznej i kulturalnej dając wyraz szerokiemu podejściu do nauki.

Katolicka nauka społeczna jest nauką stosunkowo młodą. Stąd wiele uwag poświęcił jej w swoich licznych wypowiedziach Papież Jan Paweł II. W Jego rozumieniu nauka ta jest także doktryną naukową, która spełnia następujące kryteria:

- 1) powinna funkcjonować w każdym ustroju społeczno-gospodarczym i politycznym, dbając tym samym o przestrzeganie godności i praw człowieka. Dla Jana Pawła II „Nauka społeczna Kościoła nie jest jakąś » trzecią drogą « między liberalnym kapitalizmem i marksistowskim kolektywizmem ani jakąś możliwą alternatywą innych, nie tak radykalnie przeciwnych wobec siebie rozwiązań: stanowi ona kategorię niezależną”⁶.
- 2) nie jest także ideologią, nie może więc być traktowana jako zespół poglądów filozoficzno-społecznych, społeczno-gospodarczych czy społeczno-politycznych, „lecz dokładnym sformułowaniem w wyniku pogłębionej refleksji nad złożoną rzeczywistością ludzkiej egzystencji w społeczeństwie i w kontekście międzynarodowym, przeprowadzonej w świetle wiary i tradycji kościelnej”⁷.
- 3) jest dziedziną teologii, zwłaszcza teologii moralnej „nauka społeczna Kościoła, zajmując się człowiekiem, interesuje się nim samym i jego sposobem postępowania w świecie, Tak więc zarówno interpretacja, jak i rozwiązywanie aktualnych problemów ludzkiego współżycia wymaga uwzględnienia ich wymiaru teologicznego”⁸. Natomiast w encyklice *Sollicitudo rei socialis* Jan Paweł II pisze m.in., że „nauka ta należy przeto nie do dziedziny teologii, lecz teologii, zwłaszcza teologii moralnej”⁹. Stanowi więc szczególnie rodzaj nauki, w której centralną postacią jest człowiek funkcjonujący w określonych kręgach kulturowych i społecznych.

Nauczanie społeczne Jana Pawła II stanowi niejako zasadniczy szkielet współczesnej katolickiej nauki Kościoła. Mając na względzie wymiar personalistyczny, Papież Polak szczególnie dobitnie podkreślał znaczenie godności człowieka jako osoby ludzkiej, a także takich praw człowieka jak dotyczących prawa do życia, do wolności i do pracy. To właśnie praca, zwłaszcza praca wykonywana przez wszystkich, którzy jej pragną, daje człowiekowi

⁵ K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 1944, s. 321.

⁶ Tamże, nr 41. Jan Paweł II, *Z okazji XXX rocznicy Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, z dnia 9 listopada 1980 r., [w:] Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne 1980*, Warszawa 1984, t. 3, s. 391.

⁷ Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis*, op. cit., nr 42.

⁸ Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus, (o aktualnych problemach społecznych w stulecie Encykliki Leona XIII Rerum novarum (łac. O rzeczach nowych), – Encykliki o kwestii robotniczej)*, ogłoszoną dnia 01 maja 1991 r., nr 45. tekst: <http://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Centesimus%20annus.htm>.

⁹ Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis*, op. cit., nr 41.

możliwość spełnienia swojej godności, godnej samorealizacji. Dla Jana Pawła II, społeczna nauka Kościoła – wobec nowych wyzwań przed którymi stanął współczesny świat, tj. nowych technologii i globalizacji „winna dzisiaj bardziej niż dawniej otworzyć się na perspektywę międzynarodową”¹⁰. Owo otwarcie stanowić ma rodzaj przesłania do narodów „bogatyń”, by rządzący dostrzegali potrzeby ubogich, aby życie ludzkie uczynić „bardziej ludzkim”¹¹.

Natomiast dla S. Wyszyńskiego praca oparta o „rozumność i wolność” człowieka winna „kształcić sumienność, obowiązkowość i odpowiedzialność. Wtedy dopiero będzie ono pracą istoty rozumnej. (...osiągnie wtedy człowiek dwa cele: „udoskonalenie rzeczy i udoskonalenie człowieka pracującego”¹².

Można więc powiedzieć, że Katolicka nauka społeczna wypracowała zasady nowoczesnej polityki społecznej, które są bezpośrednio związane z jego systemem wartości. Zasady te nierozzerwalnie związane są z prawami człowieka, z jego pracą i godnością, zarówno osobową jak i godnością pracy. W pracy bowiem człowiek urzeczywistnia siebie, swoje człowieczeństwo, w pracy bowiem – jak pisał Jan Paweł II – osoba ludzka „bardziej staje się człowiekiem”.

2. Źródła katolickiej nauki społecznej

Katolicka nauka społeczna jako dyscyplina naukowa powstała w XIX w., stanowiąc próbę udzielenia odpowiedzi na powstałe problemy społeczne wobec tzw. „kwestii robotniczej”. Pojawienie się problemów w związku z „przyspieszoną industrializacją” oraz narastającymi konfliktami, zwłaszcza między kapitałem a światem pracy, skłoniło Kościół Katolicki do zajęcia stanowiska¹³. Pojawienie się nowych problemów społecznych (w tym relacje pomiędzy pracą a kapitałem, problem bezrobocia, wyzysku, miejsca i roli związków zawodowych, praw człowieka, wyzwolenia w jego różnych aspektach, dysproporcji w rozwoju gospodarczym, inflacja, zadłużenie międzynarodowe, nowe formy ubóstwa, problemy bioetyczne itp.) wywoływały głębokie zainteresowanie Kościoła.

Początków nauczania społecznego Kościoła można doszukać w Biblii, tradycji chrześcijańskiej oraz w pismach Ojców i Doktorów Kościoła. W Biblii znaleźć można teksty mówiące o pracy człowieka, które stanowią pierwotne źródło nauczania społecznego. Praca zatem jest pierwszym obowiązkiem nałożonym przez prawo natury na człowieka od chwili jego stworzenia, aż do końca jego życia. W pracy człowiek poznaje trud i ciężar. W księgach Starego Testamentu spotyka się pochwałę pracowitości i potępienie lenistwa. Noszą one jednak

¹⁰ Tamże, nr 42.

¹¹ Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym: *Gaudium et spes*, (łac. *Radość i nadzieja*), Sobór Watykański II, ogłoszoną dnia 07 grudnia 1965 r., nr 35. tekst: http://www.nonpossumus.pl/en-cykliki/sobor_II/gaudium_et_spes/index.php

¹² S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej*, Włocławek 1946, s. 32.

¹³ J. Auleytner, *Polityka społeczna, czyli ujarznienie chaosu socjalnego*, Warszawa 2002, s. 192-210; C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 2003, s. 155-326.

aspekt głównie religijny. W teologii średniowiecznej sprawy społeczne dotyczyły głównie zagadnień lichwy, stąd też m.in. temu tematowi wiele miejsca poświęcił Sobór Nicejski z 325 r.¹⁴

Zasady etyki społecznej były przedmiotem zainteresowań św. Tomasza z Akwinu¹⁵, dla którego praca z jednej strony stanowi radość i szczęście, z drugiej zaś jest ciężarem i trudem. W pracy zatem radość i smutek występują równolegle i uzupełniają się. Celem pracy jest tworzenie użyteczności w służbie zaspokajania potrzeb człowieka. Za każdą umiejętnie i sumiennie wykonaną pracę, należy się wynagrodzenie zaspokajające potrzeby pracownika i jego rodziny. Akwinata wymienia cztery cele pracy fizycznej (zawodowej): „zwalczanie próżniactwa, poskramianie ciała, zaspokajanie swoich potrzeb materialnych” i „zdobycie środków do udzielania jałmużny”¹⁶.

Zagadnienie Katolickiej nauki społecznej dopiero od przełomu XVIII i XIX wieku, wskutek przemian społeczno – gospodarczych i politycznych tego okresu (Rewolucja Francuska i tzw. „rewolucja przemysłowa”), jakie zaczęły zachodzić zarówno w Europie, jak i w krajach Ameryki, rozpoczęła swój właściwy rozwój. Do pogłębionej refleksji na temat pracy przyczyniły się również protesty uciskanych robotników. Dla przykładu w Niemczech i Francji na początku XIX w. rozpoczęto podejmowanie analizy sytuacji robotników, wskazując np. na problem pracy i płacy, która powinna odpowiadać wkładowi pracy robotnika, jego odpowiedzialności i niebezpieczeństwu pracy. W tym też kontekście Papież Leon XIII w Encyklice *Rerum novarum* pisał: „Pracownik, jeśli będzie otrzymywał płacę wystarczającą mu na utrzymanie własne, żony i dzieci, będzie też z pewnością, idąc za głosem rozsądku, oszczędzał i będzie się starał, do czego go sama natura wzywa, odłożyć coś z dochodów, aby z czasem dojść do skromnego mienia. (...). Dlatego ustawodawstwo winno sprzyjać temu prawu, i w miarę możliwości starać się, aby jak największa liczba ludności chciała własność posiadać”¹⁷.

Istnienie nowej klasy społecznej (robotniczej), której egzystencja oparta była na pracy, która stanowiła silną i zwartą siłę społeczną, pozwalało ujmować pracę nie tylko w kategorii zabezpieczenia bytu, ale również jako czynnika dokonywania zmian w społeczeństwie oraz jako element osobowego rozwoju człowieka.

Owocem myśli Kościoła i jego reakcji na przemiany społeczno-gospodarcze, a zarazem przełomem w katolickiej nauce społecznej było wydanie 15 maja 1891 r. przez Papieża Leona XIII słynnej już Encykliki *Rerum novarum*. Encyklika ta została poświęcona tak zwanej kwestii robotniczej, gdyż jak pisał Leon XIII „Kwestia robotnicza stanowi dziś istotę naj-

¹⁴ Tamże, s. 159-162.

¹⁵ Święty Tomasz z Akwinu (1225-1274) był wybitnym filozofem i teologiem, twórcą doktryny naukowej nazwanej od jego imienia „tomizmem”, dominikaninem, kanonizowanym w 1323 r., natomiast w 1563 r. ogłoszony Doktorem Kościoła, autor licznych dzieł naukowych, traktatów i kazań.

¹⁶ C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, op. cit. s. 200.

¹⁷ Leon XIII, *Encyklika Rerum novarum* (łac. *O rzeczach nowych*), – *Encyklika o kwestii robotniczej*), ogłoszona dnia 15 maja 1891 r., nr 3, tekst: <http://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Rerum%20novarum.htm>.

gwałtowniejszych sporów; dla państw nie może być obojętne, czy będzie załatwiona w zgodzie z rozumem, czy też przeciwko niemu”¹⁸.

Encyklika ukazuje następujące elementy przemian¹⁹:

- zmiany techniki produkcji przemysłowej w związku z wprowadzeniem maszyny parowej i w związku z tym powstanie przemysłu fabrycznego,
- rozpowszechnienie pracy najemnej i powstanie klasy pracowników i pracodawców,
- skupienie bogactw w rękach nielicznej grupy kapitalistów, przy równo-czesnym zużożeniu szerokich mas pracujących,
- wzrost poczucia ufności we własne siły wśród klasy robotniczej oraz poczucia solidarności,
- upadek moralności publicznej.

Taka sytuacja spowodowała napięcie między klasami i wzrost niezadowolenia robotniczego. Celem encykliki było ustalenie zasad rozwiązywania sprawy robotniczej na podstawie prawdy i sprawiedliwości. Zdaniem Leona XIII wielu robotników żyło w stanie niezastużonej i wielkiej niedoli. Przyczyną takiego stanu było zniesienie dawnych korporacji przemysłowych, a tym samym ochrony prawnej robotników, usunięcie wpływu religii i moralności na ustawodawstwo, monopol kapitalistów na rynku towarów i pracy, zmuszanie pracowników do zakupów w sklepach będących własnością pracodawców na wysoko oprocentowany kredyt. Rozwiązanie tych kwestii Papież upatrywał w zapewnieniu robotnikom godziwej płacy za swoją pracę pozwalającą na utrzymanie swoje, rodziny i na odłożenie oszczędności.

Leon XIII w swojej encyklice (RN 16) zwraca uwagę na uszanowanie godności osobistej człowieka pracującego oraz na słuszną zapłatę za nią, bowiem praca jest wykonywana osobiście i jest jego własnością – potrzebuje jej, gdyż zapewnia mu ona utrzymanie. Warto także nadmienić, iż Leon XIII postawił na równi pracę i kapitał jako czynniki produkcji.

O doniosłości znaczenia tej encykliki świadczy fakt, iż była ona pierwszą, która poświęcona została wyłącznie tzw. kwestii robotniczej i pierwszą encykliką Kościoła o tematyce społecznej. Na uwagę zasługuje podkreślenie wartości pracy, której wykonywanie nie poniża człowieka, dla którego jest ona zaszczytem dostarczając mu godziwych środków do życia.

Kontynuatorem myśli społecznych Leona XIII w Kościele był kolejny Papież Pius XI, który 15 maja 1931 r. ogłaszając nową encyklikę społeczną *Quadragesimo anno*²⁰ nazwał *Rerum novarum* w rozdz. 39 „*Magna Charta*” – „wielką kartą” ustroju społecznego. Encyklika ta powstawała w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego, zapoczątkowanym krachem na giełdzie nowojorskiej w 1929 r. Zawiera ona krytykę zarówno systemu liberalnego i socjalizmu, zwłaszcza w jego radykalnej formie – komunizmu. Podobnie jak Jego poprzednik – zawarł w niej naturalne fundamentalne prawa człowieka do własności, kryteriów sprawiedliwego wynagrodzenia, uprawnień związków zawodowych oraz socjalnej i politycznej roli

¹⁸ Tamże, nr 44.

¹⁹ C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, op. cit. s. 250.

²⁰ Pius XI, *Encyklika Quadragesimo anno*, (łac. *W czterdziestą rocznicę*), (o odnowieniu ustroju społecznego i o udoskonaleniu go według normy prawa Ewangelii w 40 rocznicę Encykliki *Rerum novarum*), ogłoszoną 15 maja 1931 r., tekst: <http://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Quadragesimo%20anno.htm>.

państwa. Pius XI wzywał do przywrócenia pracy jej społecznego znaczenia, dla którego wysoki stopień dobrobytu, narody osiągają wysiłkiem wszystkich jego członków²¹. Dalej stwierdza, iż „wartość pracy nie da się ani odpowiednio ocenić ani sprawiedliwie wynagrodzić bez uwzględnienia jej społecznej i indywidualnej natury”²².

Encyklika *Quadragesimo anno* nie jest jedyną wypowiedzią Piusa XI na tematy społeczne²³, niemniej jest ona najważniejszą chociażby z uwagi na fakt, iż dokument ten umożliwił w znaczący sposób rozwój międzynarodowej polityki społecznej oraz prawodawstwa pracy. W tym okresie (w 1919 r.) powstaje Międzynarodowa Organizacja Pracy, która zajmuje się kształtowaniem międzynarodowego charakteru pracy jako zjawiska społecznego i analizą związanych z tym problemów.

Obydwie encykliki w sposób znaczący wpłynęły na rozwój i kształt katolicyzmu społecznego zarówno w świecie, jak i w Polsce. Po pierwsze, spełniały one olbrzymią rolę edukacyjną, albowiem uświadamiały wielu narodom i społecznościom społeczny charakter pracy i związane z tym problemy, zarówno dla państwa, jak i jej członków. Nadto uświadamiały, iż Kościół ma swoją ocenę i propozycje reform w kwestiach społecznych i socjalnych. Po drugie, obydwie encykliki inspirowały różne podmioty do działań, zarówno związki zawodowe, ruchy katolickie i chrześcijańskie. Problemy trudnego położenia robotników czy problemy ich współdziałania w zarządzaniu i zyskach przedsiębiorstwa wyprzedziły postulaty zawarte w encyklice *Mater et magistra* Jana XXIII.

Można zatem wysunąć wniosek, iż nauczanie Piusa XII w kwestii nauki społecznej stanowi doktrynę chrześcijańskiego personalizmu społecznego²⁴.

3. Rozwój katolickiej nauki społecznej po II wojnie światowej

Okres II wojny światowej oraz okres powojenny charakteryzował się wielkimi przemianami, które w istotny sposób wpłynęły na KNS. Szczególnie doniosły wpływ wywarły przemiany gospodarcze, społeczne, kulturalne, polityczne i duchowe. Społeczne dokumenty Kościoła opisują to krótko tak: w wyniku odkrycia energii jądrowej, zastosowania informatyki, globalizacji rynku doszło do powszechnego wzrostu wydajności produkcji oraz dobrobytu mas. W uprzemysłowionych krajach zachodnich dawne społeczeństwo klasowe ulega postępującemu rozpadowi, również w wyniku polityki społecznej państwa oraz partnerskiego współdziałania światów kapitału i pracy, które próbowały powstające między nimi konflikty rozwiązywać na drodze demokratycznej. Co istotne, doszedł do tego jeszcze dystans szerokich grup pracowników wobec ideologii marksistowskiej i wobec konkretnego modelu rze-

²¹ Tamże, nr 53.

²² Tamże, nr 69.

²³ C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, op. cit., s. 268.

²⁴ J. Auleytner, *Polityka społeczna...*, op. cit., s. 198-199; J. Auleytner: *Polska polityka społeczna. Kreowanie ładu społecznego*, Warszawa 2005, s. 72-79. Cz. Strzeszewski: *Katolicka nauka społeczna*, op. cit., s. 276-279.

komo bezklasowych społeczeństw realnego socjalizmu. Zmiana ta jednak w żadnym razie nie spowodowała zniknięcia problemów świata pracy.

Następne encykliki społeczne w sposób szczególny akcentują te zagadnienia. Kolejnym papieżem, który dokonał analizy nauki Kościoła w odniesieniu do nowych współczesnych problemów był Jan XXIII. Napisał On dwie encykliki społeczne *Mater et magistra*²⁵ i *Pacem in terris*²⁶.

Encyklika *Mater et magistra* ukierunkowała społeczną naukę Kościoła na konieczność interwencji państwa w wypadku biedy spowodowanej brakiem pracy. Mówiąc o pracy Jan XXIII podtrzymuje stanowisko wyrażone przez Papieża Leona XIII stwierdzając m.in., iż każda praca jest bezpośrednim działaniem osoby ludzkiej i ponieważ stanowi ona dla większości ludzi jedyne źródło zdobywania środków do utrzymania, należy ją oceniać zgodnie z zasadą sprawiedliwości i słuszności²⁷. Wynikiem stosowania tych zasad jest istniejąca olbrzymia rozpiętość płac i tym samym stopy życiowej ludzi, powodując nadmierne bogactwo jednej kategorii kosztem kategorii robotników. Pisze on, że ogromna rzesza robotników otrzymuje „tak niskie wynagrodzenie za pracę, że i oni sami i ich rodziny muszą żyć w warunkach materialnych najzupełniej sprzecznych z ludzką godnością”²⁸. Zdaniem Jana XXIII zjawisko to spowodowane jest błędną polityką państwa, nakładającą na swoich obywateli nadmierne obciążenia, których celem jest przyspieszenie tempa rozwoju gospodarczego, bądź też wyścig zbrojeń. Jan XXIII używa terminu „humanizacja ustroju przedsiębiorstwa”, zwracając uwagę na aspekt zapewnienia poszanowania godności ludzkiej pracy, aby nie osłabiać poczucia ludzkiej odpowiedzialności lub inicjatywy²⁹. Znaczenie tej encykliki polega także na tym, że pokazuje ona zarówno olbrzymią niesprawiedliwość społeczną zarówno w skali międzynarodowej i wzywa jednocześnie ludzkość do jej naprawy. Warunkiem tym może być sprawiedliwy rozdział dochodu społecznego pomiędzy grupy społeczne i dochodu światowego między poszczególne narody.

Następna encyklika społeczna Jana XXIII *Pacem in terris* zalecała, aby międzynarodowy porządek społeczny oparty całkowicie na poszanowaniu praw człowieka. Stanowi ona uzupełnienie treściowo poprzedniego dokumentu. Ponieważ jej wydanie zbiegło się z wyścigiem zbrojeń pomiędzy USA i ZSRR, punktem wyjścia rozważań jest sprawa pokoju, ładu i porządku w świecie i pomiędzy ludźmi³⁰. Jan XXIII wymienia prawa człowieka oraz określa porządek między ludźmi, zwracając uwagę m.in. na prawo do życia, prawo do godnej czło-

²⁵ Jan XXIII, *Encyklika Mater et magistra*, (łac. *Matka i nauczycielka*), (*Encyklika o współczesnych przemianach społecznych w świetle nauki chrześcijańskiej*), ogłoszona dnia 15 maja 1961 r. tekst: <http://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Mater%20et%20Magistra.htm>

²⁶ Jan XXIII, *Encyklika Pacem in terris*, (łac. *Pokój na ziemi*), (*Encyklika o pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności*), ogłoszoną dnia 11 kwietnia 1963 r. tekst: <http://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Encyklika%20Pacem%20in%20terris.htm>

²⁷ Jan XXIII, *Encyklika Mater et magistra*, op. cit., nr 18.

²⁸ Tamże, nr 68.

²⁹ Tamże, nr 83.

³⁰ Jan XXIII, *Encyklika Pacem in terris*, op. cit. ze wstępu.

wieka stopy życiowej, prawo do godziwych warunków pracy czy prawo do sprawiedliwego wynagrodzenia³¹.

Sposobem rozwiązywania konfliktów mogłyby być organizacje międzynarodowe. Papież przychylnie wyraża się o powstałej 26 czerwca 1945 r. Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz uchwalonej 10 grudnia 1945 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych „Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka”. Wyraża tu Papież nadzieję i życzenie „Oby jak najszybciej nadszedł czas, kiedy ta Organizacja będzie w stanie bronić skutecznie praw ludzkiej osoby, które wypływają bezpośrednio z godności osoby człowieka – są powszechne, nienaruszalne i niezmiennie”³².

Nowe spojrzenie na tematy społeczne wniosły dokumenty i uchwały II Soboru Watykańskiego³³. W czasie II Soboru Watykańskiego w dniu 7 grudnia 1965 r. uchwalona została Konstytucja duszpasterska o Kościele współczesnym – *Gaudium et spes*³⁴, która jest obszernym wykładem nauki społecznej Kościoła. W *Gaudium et spes* obszernie zostało potraktowane zagadnienie pracy ludzkiej. Konstytucja podkreśla, iż nie tylko sam proces pracy, ale także jej wytwory i postęp techniczny winny człowiekowi służyć i być mu poddane. Panowanie w tym zakresie winno należeć do człowieka jako podmiotu, a nie odwrotnie, co wyraźnie akcentuje Vaticanum II. „Człowiek zawsze się starał swoją pracą i pomysłowością rozwijać swoje życie; dziś zaś, zwłaszcza dzięki wiedzy i technice, rozszerzył swoje panowanie i wciąż rozszerza na całą prawie naturę”³⁵.

Chociaż dokument ten nie używa wprost słowa „bezrobocie”, to jednak poprzez odniesienie się do życia społeczno-gospodarczego daje podstawy do refleksji nad tym zjawiskiem. Podkreślając wymiar społeczny stwierdza, że w wielu przypadkach jest on zagrożony przez nadmierny wzrost i wpływ ekonomii³⁶. Pomimo upływu czasu negatywne zjawiska, na które zwrócił uwagę Sobór Watykański II nie tylko nie ustały, lecz wręcz przeciwnie, w wielu regionach świata nasiliły się i rozwinęły, mając charakter wręcz masowy. Takim zjawiskiem z całą pewnością jest bezrobocie, które dotyka znaczną część ludzkości. Snując refleksję nad tym smutnym zjawiskiem, aktualny staje się apel Vaticanum II „W podlegających dziś zmianom sprawach gospodarczych, jak i w nowych formach społeczeństwa przemysłowego, gdzie np. rozwija się automatyzacja, należy dbać, żeby każdy znalazł wystarczającą i odpowiednią dla siebie pracę oraz możliwości potrzebnego wykształcenia technicznego i zawodowego i żeby

³¹ Tamże, nr 11-27.

³² Tamże, nr 145.

³³ Sobór Watykański II został zwołany w 1962 r. przez Papieża Jana XXIII przed wydaniem Encykliki *Pacem in terris*, kontynuowany przez Papieża Pawła VI zakończył się w 1965 r. przed wydaniem Encykliki *Populorum progressio* – dokonał istotnych zmian w życiu Kościoła dostosowując je do nowych warunków społeczno-gospodarczych powstałych w świecie współczesnym, w: Nowa Encyklopedia Powszechna PWN, t. 5, wyd. I, Warszawa 1997, s. 916, oraz t. 6, s. 672.

³⁴ Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym: *Gaudium et spes*, (łac. *Radość i nadzieja*). tekst: http://www.nonpossumus.pl/encykliki/sobor_II/gaudium_et_spes/index.php

³⁵ Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, *Gaudium et spes*, op. cit., nr 3.

³⁶ Tamże, nr 42, 63.

zabezpieczone zostały warunki życia i godność człowieka, zwłaszcza gdy idzie o tych, którzy z powodu choroby lub wieku muszą walczyć z większymi trudnościami”³⁷.

Po II Soborze Watykańskim, potwierdzającym kierunek katolickiego personalizmu, Papież Paweł VI wydaje Encyklikę *Populorum progressio*³⁸. Podejmując zagadnienie pracy, Paweł VI dostrzega jej wartość, pisząc: „każdy bowiem, kto zajmuje się pracą, czy to będzie artysta, czy rzemieślnik, przedsiębiorca, robotnik, czy rolnik, w pewien sposób stwarza ... a równocześnie ćwiczy swoją wartość, charakter, umiejętność myślenia. Co więcej, praca wspólnie podejmowana czyni wspólnymi nadzieje, cierpienia, pragnienia, radości, a przez to jednoczy wole, zbliża umysły”³⁹. Dla Pawła VI mimo, iż współczesna „praca jest bardziej zracjonalizowana i lepiej zorganizowana, może przecież narazić na niebezpieczeństwo samą godność ludzką, czyniąc człowieka niejako swoim niewolnikiem; albowiem tylko wówczas praca może być nazwana ludzką, gdyż rodzi się z rozumu i wolności człowieka”⁴⁰. Co prawda Paweł VI nie mówi co prawda wprost o zjawisku kwestii bezrobocia, niemniej wysuwa wniosek, iż z problemów ekonomicznych spowodowanych ubóstwem, przeludnieniem i głodem w skali światowej, nadmiarem w krajach bogatszych i brakiem w krajach ubogich – jest elementem braku pracy⁴¹. Powoduje to „dramat młodych” i „emigrację zarobkową”, gdyż robotnik – emigrant często przebywający w warunkach niegodnych człowieka, zmuszany jest do pracy, cierpiąc jednocześnie nędzę i niedostatek⁴².

Rozwój katolickiej nauki społecznej po II wojnie światowej jest szczególny. Postępujące przemiany głównie gospodarcze wywarły wpływ na dokumenty społeczne Kościoła. Encykliki Jana XXIII i Pawła VI oraz w szczególności Konstytucja duszpasterska *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II podkreśliły znaczenie tych zmian wskazując na powstałe nowe zagrożenia dla człowieka.

Problematyka społeczna, w tym także pracy i bezrobocia pojawia się z całą ostrością w nauczaniu społecznym Papieża Polaka Jana Pawła II.

4. Praca w nauczaniu Jana Pawła II

Katolicką naukę społeczną o pracy w sposób szczególny rozwinął niekwestionowany autorytet naszych czasów – Papież Jan Paweł II. Papież w oparciu o swoje osobiste doświadczenia życiowe z czasów okupacji, kiedy pracował fizycznie w kamieniołomach na Zakrzówku, a następnie przez trzy lata w fabryce Solvay koło Krakowa – poznał trud i problemy ludzi pracy. Ten szczególny rodzaj uwrażliwienia na problematykę pracy i człowieka pracującego

³⁷ Tamże, nr 66.

³⁸ Paweł VI, *Encyklika Populorum progressio*, (łac. *Postęp ludów*), (*Encyklika o popieraniu narodów*) ogłoszoną dnia 26 marca 1967 r. tekst: <http://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Encyklika%20Populorum%20progressio.htm>

³⁹ Tamże, nr 27.

⁴⁰ Tamże, nr 28.

⁴¹ Tamże, nr 49.

⁴² Tamże, nr 69.

znalazł swoje odbicie w licznych wypowiedziach, dokumentach, jak i w częstych kontaktach ze światem pracy.

Szczególne znaczenie dla ukazania papieskiej myśli na temat pracy posiadają encykliki: *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis*, *Centesimus annus* oraz liczne przemówienia⁴³. Swoiste *credo* na temat pracy, Jan Paweł II zawarł w encyklice *Laborem exercens*⁴⁴ – w całości poświęconej pracy. Punktem wyjścia rozważań Jana Pawła II jest godność ludzkiej pracy, godność człowieka ujmowana w aspekcie osobowym, jak i w aspekcie społecznym⁴⁵. Prawo człowieka do pracy jest najważniejszym prawem w procesie pracy, ale jest też prawem do życia, prawem naturalnym i pozytywnym⁴⁶. Dla Jana Pawła II praca ludzka stanowi wartość wielowymiarową, będąc zjawiskiem uniwersalnym obejmuje wszystkich ludzi, ale jednocześnie jest też zjawiskiem konkretnym, gdyż jej podmiotem i sprawcą jest zawsze konkretny człowiek⁴⁷.

Koncepcje pracy ludzkiej są rozumiane wieloznacznie. W katolickiej nauce społecznej można dostrzec koncepcje ekonomiczne⁴⁸, socjologiczne⁴⁹, psychologiczne⁵⁰ czy personalistyczne. Cz. Strzeszewski definiuje pracę następująco: „... jest to wolna, choć naturalnie konieczna, działalność człowieka wypływająca z poczucia obowiązku, połączona z trudem i radością, a mająca na celu tworzenie użytecznych społecznie wartości duchowych i materialnych”⁵¹. W znaczeniu węższym oznacza pracę zarobkową, w znaczeniu szerszym zaś obejmuje wszelkie przejawy aktywności i działalności człowieka⁵².

Dla Jana Pawła II praca oznacza „każdą działalność, jaką człowiek spełnia, bez względu na jej charakter i okoliczności, to znaczy każdą działalność człowieka, którą za pracę uznać można i uznać należy pośród całego bogactwa czynności, do jakich jest zdolny i dysponowany poprzez samą swoją naturę, poprzez samo człowieczeństwo, [...] praca nosi na sobie szczególne znamię człowieka i człowieczeństwa, znamię osoby ludzkiej działającej we wspólnocie osób – a znamię to stanowi jej wewnętrzną kwalifikację, konstytuuje niejako sa-

⁴³ C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, op. cit., s. 595.

⁴⁴ F. Longchamp de Berier, *Jan Paweł II o prawie do pracy i zabezpieczenia społecznego w pierwszą rocznicę śmierci*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2006, nr 4, s. 2-6. T. Liszcz: *Papież Jan Paweł II o pracy – w 25 rocznicę ogłoszenia encykliki Laborem exercens*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2006, nr 10, s. 2-8.

⁴⁵ Z. Góral, *Prawo do pracy. Studium prawa polskiego w świetle porównawczym*, Łódź 1994 r., s. 42-43.

⁴⁶ C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, op. cit., s. 595.

⁴⁷ F.J. Mazurek, *Prawo człowieka do pracy (do pracowania) oraz obowiązek państw jego ochrony*, [w:] *Prawo do pracy a polityka społeczna*, red. J. Mazur, Lublin 2005 r., s. 31. I. Adamczak: *Problemy bezrobocia wśród absolwentów na lokalnym rynku pracy na przykładzie lubuskiego rynku pracy*, Zielona Góra 2005, s. 19-20.

⁴⁸ „Ekonomia traktuje pracę jako celową działalność, w trakcie której człowiek wydatkując swoją energię i posługując się narzędziami przekształca przedmioty pracy w produkty posiadające określone wartości użytkowe”, definicja cytowana: J. Penc, *Leksykon biznesu*, Warszawa 1997 r., s. 335.

⁴⁹ „Socjologia traktuje pracę jako formę przejawiania się społecznej aktywności człowieka” definicja cytowana: tamże, oraz W. Kozler, *Praca*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 3, Warszawa 2004 r., s. 174-176.

⁵⁰ „Psychologia definiuje pracę jako wysiłek psychiczny związany z działalnością produkcyjną człowieka [...]”, definicja cytowana: J. Penc, *Leksykon biznesu*, Warszawa 1997 r., s. 335.

⁵¹ C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, op. cit., s. 580,

C. Strzeszewski, *Praca ludzka. Zagadnienie społeczno-moralne*, Lublin 1978 r., s. 19.

⁵² C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, op. cit., s. 579.

mą jej naturę”⁵³. Gdziekolwiek i kiedykolwiek żyje człowiek, wszędzie mamy do czynienia z pracą. „Praca – stwierdza Jan Paweł II – jest rzeczą starą – tak starą jak człowiek i jego życie na ziemi”⁵⁴. Od początku swego istnienia został on „powołany do pracy” i „praca wyróżnia go od reszty stworzeń”⁵⁵. „Praca jest podstawowym wymiarem ludzkiego bytowania na ziemi”⁵⁶. Papież uważa zatem pracę za właściwość natury ludzkiej. Nosi ona „znamię człowieka” i w niej „człowiek odkrywa sens swojej egzystencji”⁵⁷. Człowiek powinien również pracować „ze względu na swoje własne człowieczeństwo, którego utrzymanie i rozwój domaga się praca” a także „ze względu na bliźnich, zwłaszcza ze względu na swoją rodzinę, ale także ze względu na społeczeństwo, do którego należy...”⁵⁸. Praca jest więc źródłem utrzymania nie tylko siebie, ale i najbliższych.

Każde działanie ludzkie, a więc każda praca, powoduje zaistnienie czegoś nowego na zewnątrz i wewnątrz człowieka. Autor encykliki *Laborem exercens* ujmuje pracę następująco: „Praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowiek, a także poniekąd bardziej staje się człowiekiem”⁵⁹. Przez pracę zatem człowiek tworzy samego siebie. Człowiek bowiem jako osoba ludzka ma wewnętrzną wartość i jest to wartość najwyższa obejmująca jego osobowy rozwój. Dlatego ten rozwój człowieka, jest miarą rozwoju świata zewnętrznego, a nie odwrotnie.

Podczas pobytu na Jasnej Górze Papież mówi do ludzi: „Praca ma dopomagać człowiekowi do tego, aby stawał się lepszym, duchowo dojrzałym, bardziej odpowiedzialnym, aby mógł spełniać swoje ludzkie powołanie na tej ziemi, zarówno sam, jako niepowtarzalna osoba, jak też we wspólnocie z innymi, a nade wszystko w tej podstawowej wspólnocie, jaką jest rodzina”⁶⁰. Praca przynosząc człowiekowi takie skutki, wychodzi poza zakres wartości utylitarnych, ekonomicznych czy technicznych, a wchodzi w świat wartości duchowych i transcendentnych. Staje się czynnikiem pełnego rozwoju człowieka. Aby była tym czynnikiem, człowiek winien ją sobie sam wybierać, zgodnie ze swoimi potrzebami i zamiłowaniem. Papież dobitnie podkreślał ten stan rzeczy w swoim przemówieniu na 68 sesji MOP przytaczając myśl Pawła VI: „Nigdy więcej praca przeciw człowiekowi, ale zawsze praca (...) w służbie człowieka”⁶¹. Sam zaś równie zdecydowanie i jasno postulat podporządkowania pracy człowiekowi sformułował następująco: „Mamy prawo i obowiązek traktować człowieka nie pod względem, czy jest on użyteczny lub nieużyteczny dla pracy, ale traktować

⁵³ Jan Paweł II, *Laborem exercens*, (o pracy ludzkiej), wydawnictwo TUM, Wrocław 1995 r., wstęp, s. 3-4.

⁵⁴ Tamże, nr 2, s. 8.

⁵⁵ Tamże, wstęp, s. 4.

⁵⁶ Jan Paweł II, Przemówienie do pielgrzymów z Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Jasna Góra 6 czerwca 1979 r., [w:] Dokumenty nauki społecznej Kościoła, cz. 2, Rzym – Lublin 1987 r.

⁵⁷ Jan Paweł II, Przemówienie podczas 68 sesji Międzynarodowej Organizacji Pracy. Genewa 15 czerwca 1982 r., [w:] Dokumenty nauki społecznej Kościoła, cz. 2, wyd. II zmienione, Rzym – Lublin 1996 r.

⁵⁸ Jan Paweł II, *Laborem exercens*, op. cit., nr 16, s. 59.

⁵⁹ Tamże, nr 9, s. 33. Papież zwracał także uwagę uczestników Mszy św. na lotnisku w Legnicy podczas wygłoszonej homilii w dniu 2 czerwca 1997 r. w czasie szóstej podróży apostołskiej do Polski /31.V.-10.VI.1997 r./ tekst: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/legnica_02061999.html

⁶⁰ Jan Paweł II, Przemówienie do pielgrzymów na Jasnej Górze 6 czerwca 1979 r., op. cit.

⁶¹ Jan Paweł II, Przemówienie podczas 68 sesji Międzynarodowej Organizacji Pracy, op. cit.

pracę w jej związku z człowiekiem, z każdym człowiekiem, traktować pracę ze względu na to, czy jest ona użyteczna lub nieużyteczna dla człowieka (...) Trzeba stale pytać, czy praca służy urzeczywistnianiu sensu ludzkiego życia”⁶². Człowiek rozwijając się dzięki pracy, ma do niej prawo i muszą być tworzone coraz lepsze warunki do realizacji tego prawa w wymiarze indywidualnym i społecznym. Prawo człowieka do pracy to podstawowe i niezbywalne prawo człowieka.

Pisząc o prawie do pracy Jan Paweł II stwierdza, że człowiek ma nie tylko moralny obowiązek pracować, ale i prawo do tego, aby mógł pracować. Prawo do posiadania pracy wynika „z najbardziej podstawowej zasady porządku moralnego w tej dziedzinie – to znaczy z zasady powszechnego używania dóbr albo inaczej jeszcze i po prostu: z prawa do życia i utrzymania”⁶³.

Praca w sensie podmiotowym zawiera dwa ważne elementy: 1) podmiotem i sprawcą pracy jest człowiek posiadający godność, 2) praca ludzka pozostaje w osobie ludzkiej i rozwija godność osobowościową, która można nazwać godnością moralną lub kulturalną. Natomiast praca w sensie przedmiotowym jest pracą skierowaną ku zewnętrznemu przedmiotowi – ku światu, który człowiek przekształca na rozmaite sposoby dostosowując je do swoich potrzeb.

W oparciu o nauczanie społeczne Jana Pawła II można stwierdzić, iż praca jest wartością antropologiczną, moralną, społeczną, historyczną, kulturową, religijną czy też gospodarczą. Łączy bowiem w sobie pierwiastki osobowe, wynikające z tej racji, że jej celem jest sam człowiek, który poprzez pracę się rozwija i stanowi ona dlań podstawowy obowiązek zarówno wobec siebie, jak i innych. Poprzez fakt współistnienia i obcowania w procesie pracy z innymi ludźmi, staje się też wartością społeczną. Natomiast praca staje się wartością gospodarczą wówczas, gdy przez pracę w sensie przedmiotowym, człowiek przekształca świat, zdobywa środki zdolne zaspokoić jego potrzeby, poprawia warunki życia, humanizuje świat czy też wytwarza narzędzia usprawniające pracę człowieka.

Ponieważ źródłem wszystkich praw człowieka jest jego wrodzona godność, Jan Paweł II w sposób wyjątkowy w swojej nauce podkreślał znaczenie godności w pracy ludzkiej. Zagadnienie pracy ludzkiej i jej godności ukazuje w perspektywie człowieka jako podmiotu. Eksponuje pogląd, że praca jest „dobrem człowieka” bez względu na jej uciążliwość. Podkreśla, że praca stanowi obszar życia osobistego człowieka, w którym odnajduje on wartość i sens swojego życia.

Godność⁶⁴ dla Jana Pawła II stanowi wartość podstawową. Odpowiedzią na godność człowieka jest miłość. Najpełniej rozważania te zostały przedstawione w pierwszej encyklice

⁶² Tamże.

⁶³ Jan Paweł II, *Laborem exercens*, op. cit., nr 18, s. 65. T. Liszcz, *Papież Jan Paweł II o pracy – w 25 rocznicę ogłoszenia encykliki Laborem exercens*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2006, nr 10, s. 3-4.

⁶⁴ Godność – łac. dignitas – oznacza zasługę, wartość, osobistą godność, [w:] Słownik łącińsko-polski, Warszawa 1973, s. 162.

Jana Pawła II pt.: *Redemptor hominis*⁶⁵. „Godność to szczególna wartość człowieka jako osoby pozostającej w relacjach interpersonalnych. Wartość ta uzasadnia i nadaje sens życiu osobowemu i sprawia, że stosunek do własnej osoby, jak i grupy z której dana osoba się wywodzi, jest pozytywny”⁶⁶. Godne traktowanie człowieka, zwłaszcza w procesie pracy oznacza także stworzenie mu możliwości wyboru i zapewnieniu prawa do ochrony. Prawa te zawarte są w podstawowych aktach normatywnych (Konstytucji, Kodeksie pracy czy ustawach).

Natomiast E. Janikowska – Wichrowska zwraca uwagę na zagrożenia naruszania godności pracownika podczas wykonywania pracy⁶⁷.

Jakże może być realizowana godność człowieka, jeśli pozostaje on bez pracy? Jakże może on realizować wartości, kiedy żyje w lęku? Zagrożenia ludzkiej pracy dostrzegali Jan Paweł II stwierdzając, że „człowiek dzisiejszy zdaje się być stale zagrożony przez to, co jest jego własnym wytworem ..., ulega więc swoistej alienacji, jest to zatem dramat współczesnej ludzkiej egzystencji w jej najszerszym i najpowszechniejszym wymiarze..., że człowiek coraz bardziej bytuje w lęku. Żyje w lęku, że jego wytwory mogą zostać obrócone w sposób radykalny przeciwko człowiekowi”⁶⁸. Szczególnie podkreślał (w wielu swoich wystąpieniach i publikacjach, a w szczególności w słynnej już encyklice *Laborem exercens*) zagrożenia dla osoby ludzkiej wynikającej z faktu bycia bez pracy, bycia bezrobotnym.

5. Bezrobocie w ujęciu katolickiej nauki społecznej

Analizując zagadnienie pracy czy zatrudnienia, nie sposób pominąć zjawiska bezrobocia, które pomimo osiągnięć cywilizacyjnych nęka praktycznie każdy zakątek świata. Bezrobocie należy do głównych kwestii społecznych ostatnich lat. Nasilenie tego zjawiska, jego konsekwencje, a zwłaszcza ocena moralna znalazły swój oddźwięk w nauce społecznej Kościoła⁶⁹. Analiza tego zjawiska w świetle nauki społecznej Kościoła jest ściśle powiązana z problematyką pracy ludzkiej. Początkiem analizy była encyklika Leona XIII *Rerum novarum*, w całości poświęcona tzw. kwestii robotniczej. Leon XIII przedstawił zasady „zdrowej”

⁶⁵ Jan Paweł II, *Encyklika o odkupieniu i godności rodzaju ludzkiego Redemptor hominis*, (łac. *Odkupiciel człowieka*), ogłoszoną dnia 4 marca 1979 r. tekst: <http://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Redemptor%20hominis.htm>

⁶⁶ M. T. Romer, *Godność człowieka w prawie pracy i pomocy społecznej*, w: *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne*. Księga Jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich, Wydawnictwo Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2003 r., s. 59-83.

⁶⁷ E. Wichrowska-Janikowska, *Praca a godność człowieka*, w: *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne*. Księga Jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich, Wydawnictwo Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2003 r., s. 85-95. Ponadto ciekawe refleksje przedstawia J. Koziński w eseju: *O godności człowieka*, Warszawa 1977 r. a także B. Suchodolski w pracy *Kim jest człowiek?*, Warszawa 1980 r.

⁶⁸ Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis*, Wydawnictwo ODiSS, Warszawa 1979 r., nr 15, s. 37.

⁶⁹ Zjawisko bezrobocia w świetle nauki społecznej Kościoła w sposób szczególny zostało opisane między innymi w publikacjach: Bronisława Mierzwińskiego, *Kościół wobec problemu bezrobocia*, Ząbki 2004 r.; Jarosława Korala, *Etyczno-społeczne aspekty bezrobocia w świetle doświadczeń polskich*, Warszawa 2004 r.; Małgorzaty Duda, *Problematyka bezrobocia i jej społeczno-duchowych skutków w świetle katolickiej nauki społecznej*, Kraków 2002 r.

polityki społecznej i określił najważniejsze zadania stojące przed Kościołem, państwem oraz stowarzyszeniami zawodowymi. Broniąc własności prywatnej, domagał się godziwego wynagrodzenia dla robotników, a więc takiego które pozwoliłoby nie tylko na ich utrzymanie, ale także całej rodziny. Państwo natomiast winno bronić własności prywatnej, strzec sprawiedliwości społecznej, chroniąc jednocześnie ludzi przed wyzyskiem oraz interweniować w stosunki pracy, a także przeciwdziałać bezrobociu i strajkom⁷⁰.

Kwestię bezrobocia podczas swojego pontyfikatu dostrzegał także Pius XII. W swoim nauczaniu o wymiarze personalistycznym zwraca szczególną uwagę na poszanowanie godności człowieka i praw osoby ludzkiej. Mówił on: „Walka z nędzą i głodem, bezrobociem i brakami gospodarczymi w wielu okolicach Włoch przybrała takie rozmiary, że szybka i skuteczna pomoc, zwłaszcza w obliczu zimy, staje się nieodzowna”⁷¹. Wypowiedź ta jest o tyle ważna, iż w obliczu wojny, ludzie nie pracując – nie mają środków do życia, tym samym popadają w ubóstwo i nędzę.

Także i Jan XXIII w swoim nauczaniu zwracał uwagę na aktualne problemy społeczne i gospodarcze. Zdaniem Jana XXIII państwo jest podstawową instytucją, która winna czuwać nad rynkiem pracy i zatrudnieniem. Winno także możliwymi środkami i sposobami zwalczać i zapobiegać zjawisku bezrobocia. Papież w oparciu o doskonałą znajomość współczesnej rzeczywistości apeluje do przedsiębiorców, aby lokalizowali swoje firmy w regionach, w których „ludzie potrzebują zatrudnienia, żeby w poszukiwaniu pracy nie musieli oni emigrować”⁷². Takie rozwiązanie z pewnością przyczyniłoby się do rozwiązania kwestii bezrobocia oraz stworzyło możliwości do zaspokojenia podstawowych potrzeb jednostki i rodziny.

Sobór Watykański II w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, nie używa słowa „bezrobocie”, w sposób pośredni odnosi się do życia społeczno – gospodarczego wskazując na zagrożenia współczesnego człowieka⁷³. Są nimi nierówności społeczne, jak pisał Jan XXIII – „zbytek i nędza sąsiadują ze sobą”, a praca wykonywana jest częstokroć w warunkach „niegodnych osoby ludzkiej”. Wobec swego rodzaju „masowości” tych zjawisk pojawia się w tym kontekście zagadnienie bezrobocia.

Szczególnego znaczenia w nauczaniu społecznym Kościoła dotyczącym zagadnienia bezrobocia posiada nauka Jana Pawła II, który w sposób szczególny poddał ocenie zjawisko bezrobocia. W encyklice *Laborem exercens* stwierdza, że praca stała się kluczem do rozwiązywania tego problemu. Píše On „praca ludzka stanowi klucz, i to chyba najistotniejszy klucz, do całej kwestii społecznej, jeżeli staramy się ją widzieć naprawdę pod kątem dobra człowieka”⁷⁴. Papież definiuje bezrobocie jako „brak zatrudnienia dla uzdolnionych do tego podmiotów pracy”⁷⁵. Ponieważ podmiotem pracy może być tylko i wyłącznie człowiek, stąd

⁷⁰ B. Mierzwiński: *Kościół wobec problemu bezrobocia*, Ząbki 2004 r., s. 149.

⁷¹ Pius XII: Orędzie radiowe wygłoszone dnia 1 września 1944 r. w piątką rocznicę wybuchu obecnej wojny, [w:] *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, red. M. Radwan, L. Dyczewski, A. Stanowski, Rzym-Lublin 1987 r., t. 1, s. 206.

⁷² Jan XXIII, *Encyklika Pacem in terris*, op. cit., nr 102.

⁷³ Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym, *Gaudium et spes*, op. cit., nr 63-66.

⁷⁴ Jan Paweł II, *Laborem exercens*, op. cit., nr 3, s. 12.

⁷⁵ Tamże, nr 18, s. 64. T. Liszcz, *Papież Jan Paweł II o pracy – w 25 rocznicę ogłoszenia encykliki *Laborem exercens**, op. cit., s 3-4.

bezrobocie jest zjawiskiem dotyczącym człowieka i jego działania. Papież wyróżnia dwa pojęcia: brak zatrudnienia jako zjawiska samego w sobie oraz brak zatrudnienia w poszczególnych gałęziach pracy. Wskazuje jednocześnie na obowiązek państw i innych tzw. pośrednich pracodawców oraz organizacji międzynarodowych prowadzenia takiej polityki edukacyjnej, społecznej i gospodarczej, ażeby wszyscy zdolni do pracy byli zatrudnieni. Można więc w tym miejscu stwierdzić, iż na państwie ciąży szczególnie obowiązek społeczny o charakterze wręcz priorytetowym.

W encyklice tej Ojciec Święty określa bezrobocie jako zło, które „przy pewnych rozmiarach może stać się prawdziwą klęską społeczną”⁷⁶. Zjawisku temu towarzyszy szereg ujemnych skutków, zarówno na płaszczyźnie indywidualnej jak i społecznej, aż po utratę szacunku, jaki każdy człowiek winien żywić do samego siebie. Papież dostrzega tu zwłaszcza dwie grupy bezrobotnych. Pierwsza to ludzie młodzi, którzy po zdobyciu odpowiedniego przygotowania „nie mogą sobie znaleźć zatrudnienia”, co rodzi „przykrą frustrację” i „może wycisnąć piętno na całym ich życiu”⁷⁷. Drugą natomiast stanowią „pewne kategorie lub grupy pracującej inteligencji”. Wynika to z coraz szerszego dostępu do wykształcenia, które nie zawsze „jest skierowane ku takim rodzajom zatrudnienia czy usługom, jakich wymagają prawdziwe potrzeby społeczeństwa”, lub też gdy ich praca „bywa mniej poszukiwana i niżej opłacana niż zwykła praca fizyczna”. Jan Paweł II w wielu swoich dokumentach i przemówieniach poruszał kwestię bezrobocia wśród młodzieży, określając ten stan rzeczy dramatem młodego pokolenia. Papież retorycznie pytał uczestników spotkania podczas 68 Sesji Międzynarodowej Organizacji Pracy w Genewie – „Czy można pogodzić się z sytuacją, która grozi, że młodzi znajdują się bez perspektywy znalezienia pracy, i która w każdym razie może wycisnąć piętno na ich całym życiu?”⁷⁸. Dalej Papież apelował o solidarność całej międzynarodowej społeczności w poszukiwaniu rozwiązań niezależnie, czy to na szczeblu jednego narodu, czy też całej wspólnoty światowej, które winny być oparte o kryterium pracy ludzkiej, rozumianej jako prawo i obowiązek dla wszystkich. To właśnie ta solidarność jest kluczem do problemu zatrudnienia, rozwiązania problemu zatrudnienia młodzieży. Apelował do wszystkich uczestników życia politycznego, gospodarczego i społecznego o podwojenie wysiłków w celu pomocy młodzieży wchodzącej na rynek pracy⁷⁹. Jak mówił „potrzebna jest globalizacja solidarności”⁸⁰.

Jan Paweł II dostrzegał także problemy pracy i bezrobocia w wymiarze globalizacyjnym. Podczas audyencji dla przedstawicieli związków zawodowych i przedsiębiorców mówił:

⁷⁶ Jan Paweł II, *Laborem exercens*, op. cit., nr 18, s. 64.

⁷⁷ Tamże, nr 18, s. 63-64.

⁷⁸ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone na sesji plenarnej Międzynarodowej Organizacji Pracy* (Genewa, dnia 15 czerwca 1982 r.), w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, red. M. Radwan, L. Dyczewski, A. Stanowski, Rzym-Lublin 1987 r., t. 2, s. 297.

⁷⁹ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone do uczestników V Zgromadzenia Ogólnego Papieskiej Akademii Nauk Społecznych, pt. Ludzki kapitał i moralne wartości*, (Watykan, dnia 6 marca 1999 r.), nr 5. tekst: http://www.opoka.org.pl/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/pan_spoleczn...

⁸⁰ Jan Paweł II, *Przemówienie Ojca Świętego do ludzi pracy, pt. Potrzebna jest globalizacja solidarności* (Watykan, dnia 1 maja 2000 r.), nr 2. tekst: http://www.opoka.org.pl/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/jubileusz_pra...

„Rzeczywistość pracy staje się dzisiaj jeszcze bardziej skomplikowana na skutek tzw. globalizacji (...), która może być dobrem dla człowieka i społeczeństwa, ale może też okazać się zjawiskiem szkodliwym”⁸¹. Zwracając uwagę na „niepokojące zjawisko bezrobocia” stwierdza, iż „praktyczna solidarność z wszystkimi jest dziś szczególnie potrzebna, zwłaszcza osobom od dawna pozostającym bez pracy” w tym także osobom młodym, wchodzącym na rynek pracy. Z kolei w liście skierowanym do uczestników zgromadzenia generalnego Światowego Ruchu Chrześcijańskich Ludzi Pracy podkreślał, że solidarność i aktywne uczestnictwo w życiu społeczeństwa stanowią warunki lepszej przyszłości. Apelował, aby „szczególną uwagę poświęcać młodym szukającym pracy, bezrobotnym, ludziom, którzy nie otrzymują wystarczającego wynagrodzenia”⁸². Należy pomagać bezrobotnym, gdyż okazując pomoc człowiekowi bezrobotnemu, przyczyniamy się do tworzenia cywilizacji pracy ludzkiej, cywilizacji solidarności i miłości.

Analizując nauczanie Jana Pawła II w kwestii dotyczącej bezrobocia, należy odnotować, iż Jego zdaniem jest ono uwarunkowane wieloma przyczynami, głównie ekonomicznymi i społecznymi. Jest swego rodzaju elementem niedorozwoju państw i społeczeństw, które w sposób mało poważny traktują to zagadnienie. Papież dostrzega konkretne zagrożenia wynikające z faktu bycia bezrobotnym, zagrożenia które szczególnie niebezpieczne są dla ludzi młodych. Dlatego wieloletnia nauka, częstokroć zdobywana bardzo dużym wysiłkiem, zdobycie zawodu jest niewykorzystywane i idzie na marne, a młody człowiek zamiast podjąć pracę ulega frustracji i społecznej degradacji. Społeczeństwo zaś traci cenny kapitał intelektualny, fizyczny i moralny. Coraz bardziej zauważalny brak możliwości zatrudnienia przez ludzi młodych, odbija się piętnem na ich psychice⁸³.

Zdaniem Jana Pawła II, państwo winno bardziej aktywnie i skutecznie angażować się w sferę gospodarki, a to oznacza, że powinno także podejmować wszelkie działania w zakresie ograniczania i zwalczania zjawiska bezrobocia. Przejęcie takiej odpowiedzialności przez państwo winno skutkować ochroną i obroną pracowników przed ewentualnym stanem bezrobocia. Papież odwołuje się do solidarności wszystkich ludzi, bowiem każdy człowiek może i powinien okazywać bezrobotnemu i jego rodzinie pomoc i wspólnie poszukiwać dróg rozwiązań tej sytuacji.

M. Duda analizując to zagadnienie stwierdza: „Zapobieganie i przeciwdziałanie bezrobociu jest moralnym obowiązkiem wszystkich podmiotów życia publicznego związanymi z pracą. Troska o zapewnienie pracy jest sprawą całego społeczeństwa, jak i poszczególnych jednostek. W okresach, gdy pełne zatrudnienie nie jest możliwe, należy usuwać przejawy nie-

⁸¹ Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli związków zawodowych i przedsiębiorców, podczas audiencji papieskiej*, pt. *Rozwój, globalizacja, dobro człowieka*, (Watykan, dnia 2 maja 2000 r.), nr 3. tekst: http://www.opoka.org.pl/W/WP/jan_pawel_ii/audiencje/praca_02052000.h...

⁸² Jan Paweł II: *List Ojca Świętego do uczestników zgromadzenia generalnego Światowego Ruchu Chrześcijańskich Ludzi Pracy, do odbywającej się w dniach 9-19 maja 2000 r. w Sao Paulo – spotkania*, pt. *Kultura ludzi pracy musi pozostać kulturą solidarną*. (Watykan, dnia 7 maja 2000 r.), nr 4. tekst: http://www.opoka.org.pl/W/WP/jan_pawel_ii/listy/praca_07052000.html

⁸³ I. Adamczak, *Problemy bezrobocia wśród...* op. cit., s. 32-36.

sprawiedliwości i kształtować w środowisku pracy nowe relacje oparte na braterstwie, sprawiedliwości i solidarności”⁸⁴.

Podsumowanie

Nauczanie społeczne Kościoła zwraca uwagę współczesnego świata na problemy związane z zatrudnieniem, pracą, rynku pracy oraz na personalistyczny wymiar bezrobocia, na jego aspekt osobowy, psychologiczny, moralny i społeczny. Jak pisał w swojej encyklice *Laborem exercens* Jan Paweł II „Praca ludzka stanowi klucz, i to chyba najważniejszy klucz, dla całej kwestii społecznej”, stanowi bowiem o całokształcie życia nie tylko konkretnego człowieka, ale i całych społeczeństw. Dalej pisał on, iż niezwykle groźnym zjawiskiem, wręcz nieszczęściem, staje się zjawisko bezrobocia, które jest złem samym w sobie, i tylko poprzez solidarność międzyludzką można poszukiwać dróg wyjścia z tej anormalnej sytuacji. I rację ma zapewne M. Skąpski, pisząc „Zapewnienie pracy jest warunkiem koniecznym, ale nie wystarczającym dla uszanowania godności ludzkiej. Istotne są bowiem także warunki, w jakich odbywa się praca”⁸⁵. Tak więc zarówno wkład Ojców Kościoła, papieży, a w szczególności Jana Pawła II, w rozwój i poznanie problemów związanych z pracą, jak i jej brakiem, staje się źródłem zarówno głębokich refleksji, jak i analiz naukowych. W tym też kontekście wypowiedział się ks. bp. Tadeusz Pieronek, stwierdzając, iż osoba Jana Pawła II stworzyła szczególnie wkład w rozwój tej nauki, a w szczególności wpłynęła na jej personalistyczny akcent, w którym osoba ludzka jest fundamentem i celem życia społecznego⁸⁶.

Przedstawiając powyższe refleksje mam nadzieję, iż stanowiąc będą głos w licznych dyskusjach na temat roli i znaczenia katolickiej nauce społecznej w poznawaniu różnorodnych problemów, jakie pojawiają się na współczesnym rynku pracy.

Literatura

1. Adamczak I., Problemy bezrobocia wśród absolwentów na lokalnym rynku pracy na przykładzie województwa lubuskiego, Zielona Góra 2005.
2. Auleytner J., Polska polityka społeczna. Kreowanie ładu społecznego, Warszawa 2005.
3. Dokumenty nauki społecznej Kościoła, red. Radwan M., Dyczewski L., Stanowski A., cz. I i II, Rzym – Lublin 1987 i 1996.
4. Duda M., Problematyka bezrobocia i jej społeczno-duchowych skutków w świetle katolickiej nauki społecznej, Kraków 2002.
5. Encykliki papieskie – teksty, w: strona internetowa: <http://www.mop.pl>
6. Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, (red. A. Zwoliński), Radom 2003.
7. Góral Z., Prawo do pracy. Studium prawa polskiego w świetle porównawczym, Łódź 1994.
8. Jan Paweł II, *Laborem exercens*, Wrocław 1995.

⁸⁴ M. Duda, *Problematyka bezrobocia i jej społeczno – duchowych skutków w świetle katolickiej nauki społecznej*, Kraków 2002 r., s. 266-267.

⁸⁵ M. Skąpski, *Ochronna funkcja prawa pracy w gospodarce rynkowej*, Kraków 2006 r., s. 123.

⁸⁶ Rozmowa Łukasza Zalewskiego z ks. bp Tadeuszem Pieronkiem – byłym rektorem Papieskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, [w:] art. w „Gazecie Prawnej” pt. *Dziedzictwo Jana Pawła II*, nr 181, z dn. 16-18.IX.2005 r., s. 30.

9. Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne*, Warszawa 1984.
10. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym: *Gaudium et spes*, w: http://www.nonpossumus.pl/encykliki/sobor_II/gaudium_et_spes/ondex.php
11. Liszcz T., Papież Jan Paweł II o pracy – w 25 rocznicę ogłoszenia encykliki *Laborem Exercens*, [w:] *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, nr 10 z 2006 r., s. 2-8.
12. Longchamp de Berier F., Jan Paweł II o prawie do pracy i zabezpieczenia społecznego w pierwszą rocznicę śmierci, [w:] *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, nr 4 z 2006 r., s. 2-6.
13. Mazur J., *Prawo do pracy a polityka społeczna*, Lublin 2005.
14. Mierzwiński B., *Kościół wobec problemu bezrobocia*, Ząbki 2004.
15. *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 5, wyd. I, Warszawa 1997.
16. Romer M. T., *Godność człowieka w prawie pracy i pomocy społecznej*, [w:] *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa* wydana w 15 rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2003.
17. Skąpski M., *Ochronna funkcja prawa pracy w gospodarce rynkowej*, Kraków 2006.
18. Strzeszewski Cz., *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 2003.
19. Strzeszewski Cz., *Praca ludzka. Zagadnienie społeczno-moralne*, Lublin 1978.
20. Wichrowska-Janikowska E., *Praca a godność człowieka*, [w:] *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa* wydana w 15 rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2003.
21. Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 1944.
22. Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej*, Włocławek 1946.

Recenzent : M. Paszkowicz